

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI, CHORVACHILIK
VA BIOTEKNOLOGIYALAR UNIVERSITETI**

O‘ZBEK, RUS TILLARI ADABIYOTI VA XORIJIY TILLAR KAFEDRASI

**O‘zbek tili fani o‘qituvchisi
Qarshiboyeva Zuxra Abduvaxabovnaning
“Adabiy nutq uslublari. Ilmiy uslub va uning xususiyatlari” mavzusidagi**

OCHIQ DARS ISHLANMASI

**Fakultet: Chorvachilik va texnologiyalar
Yo‘nalish: Agronomiya
Fan: O‘zbek tilining sohada qo‘llanishi.
Guruh: 106**

Samarqand – 2026

Tuzuvchi: Qarshiboyeva Z.A. – Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti O‘zbek, rus tillari adabiyoti va xorijiy tillar kafedrasini o‘qituvchisi

Taqrizchilar:

Ulliyeva S. – O‘zbek, rus tillari adabiyoti va xorijiy tillar kafedrasini katta o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Yunusova D. – O‘zbek, rus tillari adabiyoti va xorijiy tillar kafedrasini katta o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Mavzu: Adabiy nutq uslublari. Ilmiy uslub va uning xususiyatlari.

O‘quv mashg‘ulotida ta’lim texnologiyasi modeli

Vaqt: 80 min.	Talabalar soni: 20 nafar
O‘quv mashg‘ulotining turi va shakli	Amaliy-yangi bilimlarni egallash bo‘yicha o‘quv mashg‘uloti
O‘quv mashg‘ulotining rejasi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ish yuritish hujjatlarining tuzilishga ko‘ra turlari. 2. Hujjatlar mazmuniga ko‘ra turlari. 3. Mazmun bayonining shakli jihatidan hujjat turlari. 4. Hujjatlarning tegishlilik jihatiga ko‘ra turlari. 5. Hujjatlarning tayyorlanish xususiyati ko‘ra turlari. 6. Hujjatlardagi zaruriy qismlar (rekvizitlar) va ularni rasmiylashtirish.
O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: talablar ongida hujjat turlari, uzluksiz faoliyat, ish yuritish, til, nutq uslublari, sodda va murakkab hujjatlar haqidagi bilimlarini shakllantirish va o‘tilgan mavzular bo‘yicha olingan bilim, ko‘nikma va malakalarni nazorat qilish.	
Pedagogik vazifalar	O‘quv faoliyati natijalari
-nutq usulblari haqida ma’lumot berish -rasmiy-idoraviy uslub haqida tushuncha berish -hujjatchilik va adabiy til me’yorlari haqida tushuncha berish -hujjat va uning turlari haqida tushuncha berish	nutq uslublari haqida biladi -rasmiy-idoraviy uslubi haqida biladi -hujjatchilik va adabiy til me’yorlari haqida biladi -hujjat va uning turlari haqida biladi
O‘qitish usullari	Amaliy, tushuntirish, namoyish qilish
O‘quv faoliyatini tashkil etish shakli	Ommaviy, individual
O‘qitish vositalari	O‘quv usulbiy majmua, tarqatma materiallar, yozuv taxtasi, plakatlar, marker
O‘qitish shart sharoitlari	Guruh bilan ishlashga qulay bo‘lgan jihozlangan xona
Qaytar aloqaning usul va vositalari	Taqdimot, og‘zaki so‘rov, tezkor savol javob, blis-so‘rov, o‘zaro baholash

O‘quv mashg‘ulotining texnologik xaritasi

Bosqichlar vaqti	Faoliyat mazmuni	Ta‘lim oluvchi
	Ta‘lim beruvchi	
1-bosqich. O‘quv mashg‘ulotiga kirish (20-min)	Tashkiliy qism. Salomlashish, davomatni aniqlash. 1.1. Yangi mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni yetkazadi. Mavzu bo‘yicha asosiy tushunchalarni va adabiyotlar ro‘yhatini aytadi. O‘quv mashg‘uloti davomida o‘quv ishlarni baholash mezonlarini tanishtiradi. Uyga vazifani so‘rash: 1.2. Talabalar bilimini o‘tilgan mavzu bo‘yicha Blis-so‘rov shaklida tekshiradi.	Javob beradilar Tinglaydilar va yozib oladilar Aniqlashtiradilar va savol beradilar Baholash mezonlari bilan tanishtiradilar
2-bosqich. Asosiy bosqich (50-min)	Yangi mavzuni o‘tish. 2.1. Mavzu bo‘yicha o‘quvchilar bilimini faollashtirish uchun suhbat o‘tkazadi. 2.2. O‘quv mavzusi savollari mazmunini ochib beradi. Har bir savolning mohiyatini ochib beradigan slaydlarni ko‘rsatadi va tushuntiradi. 2.3. Mavzuning har bir rejasi bo‘yicha asosiy tushuncha va jihatlariga e‘tibor qaratadi. Mavzuni mustahkamlash. 2.4. O‘qituvchi ularga talabalarga o‘quv topshirig‘ini beradi, yo‘riqnoma bilan tanishtiradi. O‘quv topshirig‘ini tarqatadi, talabalar diqqatini ko‘rgazmali materiallaridan foydalanib, asosiy vazifaga qaratadi. 2.5. Belgilangan savollarga javob berishidan keyin bahs yakunlanadi.	Savollarga javob beradilar Yozadilar Mavzuni tinglaydilar Mustaqil ishlaydilar Topshiriqni bajaradilar test savollarini bajaradilar
3-bosqich. Yakuniy (10-min)	Dars yakuni 3.1. Mavzuni umumlashtiradi, umumiy xulosalar qiladi, yakun yasaydi, savollarga javob beradi. 3.2. Uyga vazifa berish. Mustaqil ish uchun vazifa beradi. Mutaxassislikka oid atamalarga 10 ta misol yozing va	Tushunib oladilar baholar bilan tanishadilar Topshiriqlarni yozib oladilar

izohlang. Ularning bir ma'noli yoki ko'p ma'noli ekanini aniqlang.

Darsning maqsadi:

Ta'limiy:

- talabalarning matn va uning ko'rinishlari haqidagi bilimlarini umumlashtirish va boyitish;
- matn va uning ko'rinishlari haqida ma'lumot berish;
- matn va uning ko'rinishlari haqida ko'nikmalarini shakllantirish;

Rivojlantiruvchi:

- talabalarning so'z boyligini oshirish; og'zaki va vozma nutqini o'stirish, sohaga oid bilimlarini mustahkamlash va boyitish.

Tarbiyaviy:

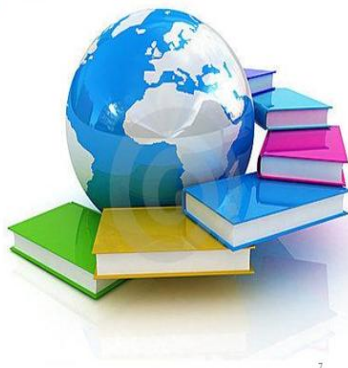
- talabalarni ona tiliga, ajdodlar merosiga hurmat, vatanparvarlik, kelajakka ishonch ruhida tarbiyalash, yuksak axloqiy va ma'naviy sifatlarining shakllanishiga e'tibor qaratish, kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aminov M., Madvaliyev A., Mahkamov N. Ish yuritish. – Toshkent, 2020.
2. Sadinova N. Ish yuritish terminlarining qisqacha izohli lug'ati. – Toshkent, 2019.
3. Bozorova G., Shaymanova Y., Qarshiboyeva Z. O'zbek tilining sohada qo'llanishi (o'quv qo'llanma) –Toshkent: Fan ziyosi nashriyoti, 2023..

Fanlararo bog'lanish

- Huquqshunoslik
- Tilshunoslik
- Psixologiya
- Falsafa
- Tarix
- Matematika
- Informatika
- Fizika
- Biologiya
- Iqtisodiyot

ADABIY NUTQ USHLUBLARI. ILMIY USLUB VA UNING XUSUSIYATLARI

Reja:

1. So'zlashuv uslubi va uning xususiyatlari.
2. Rasmiy-idoraviy uslub va uning xususiyatlari.
3. Publitsistik uslub va uning uslubiy xususiyatlari.
4. Badiiy uslub va uning xususiyatlari.
5. Ilmiy uslub va uning xususiyatlari.

Tayanch so'z va iboralar: ilmiy, badiiy, so'zlashuv, rasmiy-idoraviy, publitsistik uslublar, adabiy so'zlashuv, badiiy so'zlashuv.

Adabiy tilning ijtimoiy hayotdagi ma'lum soha doirasiga, ma'lum nutqiy vaziyatga xoslangan ko'rinishi **nutq uslubi** hisoblanadi. So'zlar ham ma'lum nutq uslubiga xoslanish-xoslanmaslik belgisiga ko'ra **uslubiy xoslangan** va **uslubiy**

betaraf soʻzlarga boʻlinadi. Oʻzbek tilining nutq uslublari oʻrganuvchi tilshunoslik boʻlimiga esa oʻzbek tili uslubi (stilistika) deyiladi.

Ayrim nutq uslubi doirasidagina qoʻllanadigan soʻzlar **uslubiy xoslangan soʻzlar**, bunday xususiyatga ega boʻlmagan soʻzlar esa **uslubiy betaraf soʻzlar** sanaladi.

Oʻzbek tilining quyidagi nutq uslublari mavjud: 1) soʻzlashuv uslubi; 2) publitsistik uslub; 3) ilmiy uslub; 4) rasmiy uslub; 5) badiiy uslub.

Nutq uslublariidan soʻzlashuv uslubi ogʻzaki nutqqa, qolganlari, asosan, yozma nutqqa xosdir, baʼzan ogʻzaki shaklda ham yuzaga chiqadi.

Soʻzlashuv uslubi til birliklarini tanlash va ularni qoʻllashning nisbatan erkin uslubidir. Bu uslub oʻz xususiyatlariga koʻra ikki turga: **adabiy soʻzlashuv uslubi** va **oddiy soʻzlashuv uslubiga** ajratiladi.

Adabiy soʻzlashuv uslubi umumxalq adabiy tilining keng tarqalgan va barcha sohalar uchun bop turi boʻlib, u adabiy meʼyorlarga mos, ishlangan va tartibga solingan boʻladi.

Adabiy soʻzlashuv uslubi kundalik muloqot uchun xizmat qiladi, oʻqitish ishlari, tarbiya va tashviqot shu uslubda olib boriladi, badiiy adabiyot shu uslubda yaratiladi.

Oddiy soʻzlashuv uslubi nutq muomalasi jarayonida (erkinlik bilan) adabiy til hamda sheva elementlari ishtirok etishi, fikriy idrokni keng qamrovli bayon etishi bilan taʼriflanadi. Bu uslubda soʻz tartibi qoidaga nomuvofiq boʻlishi (*Kecha konsert boʻldi klubda*); koʻchma, obrazli emotsional vositalar koʻproq (*gʻayrat qil, shalvirama; Alini qarang, ogʻzi qulogʻida* kabi) qoʻllanishi, gaplar dialogik shaklda boʻlib, toʻliqsiz gaplar va imo-ishoraning koʻp ishlatilishi (*Kelyapti* (navbatchi), *Ketdimi? – Ha* kabi), takrorlar (*Kelib–kelib shu gapni topdingmi?*), talaffuzda erkinlik (*naʼlat (laʼnat), yangitdan (yangidan), opti (olibdi)* kabi) yaqqol namoyon boʻladi. Oddiy soʻzlashuv uslubi badiiy asarda personajlar nutqini individuallashtirishda keng qoʻllanadi.

Oilada, koʻcha-koʻyda kishilarning fikr almashishi jarayonida qoʻllaniladigan nutq uslubi soʻzlashuv uslubi sanaladi. Soʻzlashuv uslubi adabiy va odiy soʻzlashuv uslublari oʻz ichiga oladi.

Soʻzlashuv uslubining har ikki turi koʻpincha dialog shaklida roʻyobga chiqadi. Ikki shaxsning oʻzaro soʻzlashuvi dialogik nutq sanaladi. Soʻzlashuv uslubida soʻzlar koʻpincha kinoya, piching, qochirmalarga boy boʻladi. Bu uslubning yana bir oʻziga xos xususiyati erkinligidir.

Kundalik hayotda uyda, koʻcha-koʻyda, ish joylarida va boshqa joylarda kishilarning bir-biri bilan erkin muloqotga kirishuvi soʻzlashuv uslubi orqali yuzaga chiqadi.

Oddiy soʻzlashuv uslubida soʻzlovchi nutq vaziyatidan kelib chiqib, axborot uchun eng kerakli soʻzlarnigina ishlatadi. Qolganlari nutqiy vaziyatdan bilinib turadi yoki imo-ishora va mimikalar bilan toʻldiriladi. Masalan, kinoteatr chiptaxonasidan chipta olish uchun soʻraysiz:

— *Beshinchidan ikkita (Menga beshinchi qatordan ikkita chihta bering deb o'tirmaysiz).*

So'zlashuv uslubining o'zi ikki turga bo'linadi:

1) adabiy so'zlashuv uslubi; 2) oddiy so'zlashuv uslubi.

Oddiy so'zlashuv uslubida nutqiy vositalarni tejashga intilish bilan birga, bunga teskari bo'lgan nutqiy ortiqchalikka ham yo'l qo'yiladi.

Oddiy so'zlashuv uslubida gap bo'laklarining tartibi ham ancha erkin bo'ladi. Ba'zan shevaga xos so'zlar, qo'pol, dag'al so'zlar ham kuzatiladi, lekin bularni qo'llash so'zlovchining madaniy nutq sohibi emasligini ko'rsatadi.

Rasmiy-idoraviy uslub. Huquqiy qonunchilik va ish yuritish munosabatlari doirasida qo'llaniluvchi nutq uslubi **rasmiy uslub** hisoblanadi.

Rasmiy-idoraviy uslub jamiyatdagi ijtimoiy, huquqiy munosabatlar, davlat va davlatlararo rasmiy, siyosiy-iqtisodiy, madaniy aloqalar uchun xizmat qiluvchi nutq uslubidir. Bu uslub hujjatlilik xarakteri bilan ajralib turadi. Shunga ko'ra yozma nutqning xizmatga doir bu turi davlat qonunlari, farmonlar, bayonotlar, shartnomalar, idora hujjatlari, e'lonlar va boshqa rasmiy yozishmalar uslubi hisoblanadi. Rasmiy uslub tilining asosiy xususiyati **aniqlik va ixchamlikdir, unda muayyan nutqiy shtamplar, kasbga oid so'zlar, atamalar, tayyor sintaktik qurilmalar** keng qo'llanib, nutqning aniq va ravshan ifodalanishini ta'minlaydi. Tayyor nutq formulalari (*shu asosida, shunga ko'ra, ma'lum qilamizki, ... ni e'tiborga olib, ...ga ko'ra, ... biz, quyida imzo chekuvchilar, ...ga asosan (muvofig), ... uchun, ... dan kelib chiqib, ... sharti bilan, ... berilsin, ... taqdirlansin* kabi), hujjat matnining darak-axborot xarakterida bo'lishini, so'zlarning bir ma'noda ishlatilishini, badiiy-tasviriy vositalarning bo'lmasligini, fe'lning majhullik va buyruq-istak shakllarining, qo'shma gap turlarining keng qo'llanilishini talab qiladi. Til materialini hujjatning turi va xarakteriga qarab tanlanadi.

Rasmiy uslub quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Sof qonunchilik uslubi (qonun, farmon, fuqarolik va jinoiy aktlar, nizomlar uslubi).

2. Idoraviy-devonxona uslubi (buyruq, ariza, talabnoma, bildirgi, tavsifnoma, tarjimayi hol, ishonchnoma, dalolatnoma).

3. Diplomatik uslub (nota, bayonotnoma, bitim, konvensiya va boshqalar).

Rasmiy uslub deyarli yozma shaklda ro'yobga chiqadi. U har qanday tasviriy vositalardan, obrazlilikdan xoli bo'ladi. Bunday uslubda tilning ikki vazifasi – axborot uzatish va da'vat etish, buyurish vazifasi amalga oshadi. Masalan, ma'lumotnomada axborot berilsa, buyruqda da'vat etish, axborot o'z aksini topgan bo'ladi.

Rasmiy uslubga mansub har qaysi turning o'ziga xos leksik, grammatik xususiyatlari mavjud. Masalan, qaror, farmonlarning o'ziga xos tomoni shundaki, bunday matnlardagi gaplarning kesimi III shaxs majhul nisbatidagi fe'llar orqali ifodalanadi (*ogohlantirilsin, topshirilsin* kabi). Ma'lumotnomada esa birinchi gapning kesimi gap boshida keladi.

Rasmiy ish qog'ozlarining sintaktik tuzilishi qat'iy qoliplarga bo'ysunadi. Masalan, «*Ushbu ma'lumotnomani ko'rsatuvchi G'.Mo'minov haqiqatan ham O'zbekiston Milliy universitetining matematika fakultetida dekan o'rinbosari lavozimida ishlaydi...*»

Bu uslub davlat arboblari o'rtasidagi diplomatik munosabatlarda, idora, korxonalar, muassasalarning rasmiy ish yuritish jarayonlarida, shaxslarning ariza, tilxat, ishonch qog'ozi singari ish yuritish qog'ozlarida qo'llaniladi.

Ish yuritish hujjatlari qo'llanish doirasi, maqsad va vazifalariga ko'ra to'rt guruhga bo'linadi: 1. Tashkiliy hujjatlar (guvohnoma, yo'riqnoma, nizom, shartnoma va boshqalar). 2. Farmoyish hujjatlari (buyruq, ko'rsatma, farmoyish). 3. Ma'lumot-axborot hujjatlari (ariza, bayonnoma, dalolatnoma, ishonchnoma, tavsifnoma, tarjimai hol, tilxat, tushuntirish xati, e'lon va boshqalar). 4. Xizmat yozishmalari (taklifnoma, telegramma, xatlar).

Ish yuritish hujjatlarining har bir turi o'ziga xos nutqiy qoliplarga ega. Masalan, xizmat yozishmalarida quyidagi qoliplar ko'proq uchraydi: 1) *Sizga ...ni ma'lum qilaman(miz), bildiraman(miz), eslataman(miz)*; 2) *...ga rozilik bildiradi, kafolat beradi, qarshi emas* yoki farmoyish hujjatlarda gap kesimlari *tayinlansin, topshirilsin* kabi majhul nisbat, III shaxs, buyruq maylidagi fe'llar orqali ifodalanadi.

Publitsistik uslub. Ommaviy axborot vositalarida (gazeta-jurnal, radio, televideniye), Oliy Majlis yig'inlarida, turli xil anjumanlarda qo'llaniladigan nutq uslubi publitsistik uslub sanaladi.

Publitsistika (lot. *publika* – xalq, omma) davrning eng muhim, dolzarb masalalarini o'quvchilarga, tinglovchilarga, tomoshabinlarga gazeta-jurnal, radio, televideniye orqali yetkazish, ommani jonlantirish, kishilarning ongiga atrofda sodir bo'layotgan voqealarni singdirish, ularning ijtimoiy qarashlarini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Bu uslub, avvalo, tashviqot va targ'ibot uslubi bo'lganligi uchun ham unda siyosiy faollik, hozirjavoblik, o'tkir va ta'sirchan notiqlik, mantiqiy mulohaza va dalillar bilan tushuntirish, isbotlash kabi belgilar ustunlik qiladi.

Publitsistik uslub ikki xil shaklda namoyon bo'ladi: 1) yozma shakl; 2) og'zaki shakl.

Ijtimoiy-siyosiy masalalarga bag'ishlangan bosh maqolalar, felyeton va pamfletlar, murojaatnomalar, chaqiriqlar, xatlar, deklaratsiyalar publitsistik uslubning yozma shakliga mansubdir. Radio va televideniya chiqayotgan siyosiy sharhlovchilar, notiqning nutqlari esa publitsistik uslubning og'zaki shaklidir.

Shunga ko'ra, publitsistik uslubda yozma nutqqa xos xususiyatlar (ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa sohalarga oid leksikaning, intonatsion sintaktik vositalarning ishlatilishi) ham, badiiy uslubga xos belgilar (obrazli ifodalar, bo'yoqdor so'zlarni qo'llash) ham o'zaro uyg'unlashadi. Bu uslubda hayotiy voqea va dalillar oddiygina qayd qilinmay, jo'shqin va haroratli misralarda ifodalanadi, ulardan umumiy xulosalar chiqariladi hamda, muhimi, xalqqa murojaat, undash, qiziqtirish orqali o'quvchiga ta'sir ko'rsatiladi.

Publitsistik uslubning o'ziga xos xususiyati shundaki, u muayyan ijtimoiy masalalarga faol munosabatda bo'lishlik, hozirjavoblik, ta'sirchanlik belgilariga ega. Bunday nutq uslubi ijtimoiy masalalarga harakatchanligi tufayli unda ijtimoiy-siyosiy tushunchalarni ifodalovchi so'zlar ko'proq qo'llaniladi. Masalan, *isyon, irqchilik, qo'poruvchilar, siyosiy tanglik, bitim* va boshqalar.

Ommaviy axborot vositalari uslubi publitsistik uslub sanaladi. Bu uslubning muhim xususiyati axborot berish va ta'sir qilish bo'lib, soddalik, tushunarlilik, ta'sirchalik, adabiy til me'yorlariga qat'iy amal qilishdir.

Badiiy uslub kishi hayotining hamma tomonlarini qamrab olishi, umuminsoniyatga xosligi, barchaga barobarligi, o'quvchi yoki tinglovchiga hissiy-estetik ta'sir etishga yo'naltirilganligi bilan boshqa uslublardan ajralib turadi. Badiiy uslubda muallif asarning estetik ta'sirini kuchaytirish maqsadida tilning leksik va grammatik vositalardan ustalik bilan va ijodiy foydalanishi, turli ifodaviy vositalarni qo'llashi yoki o'zi yangilarini yaratishi mumkin bo'ladi. Shuning uchun ham bu uslubda yozuvchilar mavjud so'zlarni obrazli ishlatishdan tashqari o'ziga xos so'z va iboralar ham ijod etadilar. Badiiy nutqda til obraz, xarakter, manzara yaratishga, yuksak obrazlilikni namoyon qilishga xizmat qiladi.

Bu uslubda har bir yozuvchining voqelikni badiiy idrok etish ko'lami, ijod usuli, poetik mahorati badiiy nutqning janr xususiyatiga muvofiq tarzda bir-biridan farqlanadi. Shunga ko'ra, badiiy nutq uslubi nisbatan keng imkoniyatlarga ega o'ta qamrovli va boy nutq ko'rinishidir. Barcha turdagi san'at va adabiyot asarlari shu uslubda yaratiladi

Ilmiy uslub tabiat va ijtimoiy hayotdagi barcha narsa hamda hodisalar to'g'risida aniq, asoslangan, izchil ma'lumot berishda qo'llanadi. Unda narsa-hodisa mohiyatini ta'riflash, tahlil qilish, sababini aniqlab, dalillar bilan isbotlash va asosli natijalarni bayon etish muhim hisoblanadi. Maxsus atamalar bu uslubning leksikasini tashkil qiladi, unda adabiy me'yorga qat'iy rioya etilgani holda majhul nisbatdagi fe'llar va murakkab qurilishli gaplar keng ishlatiladi.

Ilmiy uslub bilimning turli sohalariga qarab, shuningdek, kinga mo'ljallanganligiga nisbatan o'zaro farqlanadi. Masalan, fan sohaları muayyan shartli belgilar, formulalar, bayon qilish materiali bilan ajralib turadi.

Ilmiy uslubdagi kitoblar ilm-fanga oid ma'lumotlar berish bilan mutaxassislargagina mo'ljallanishi (sof ilmiy uslub) yoki bunday ilmiy ma'lumotlar keng ommaga qaratilgan (**ilmiy-ommabop uslub**) bo'lishi mumkin. Keng jamoatchilikka tushunarli bo'lgan, tasvir bayonida emotsionallik, obrazlilik mavjud bo'lgan uslub **ilmiy-ommabop uslub** sanaladi. Ko'pchilikka mo'ljallangan ma'ruzalar, risola va darsliklar shu uslubning ko'rinishlaridir.

Ilmiy-ommabop uslubda maxsus atamalar kam ishlatiladi (ishlatilganda esa izohi beriladi), fikrlar qiziqarli tilda tushuntiriladi, bayonda obrazlilikni ta'minlovchi badiiy tasvir usullaridan foydalaniladi.

Daliliy ma'lumotlar asosida chiqarilgan ilmiy xulosalarga asoslanuvchi, har bir fan sohasining o'ziga xos atamalariga tayanuvchi, fikrni aniq va mantiqiy izchil shaklda bayon qiluvchi uslub ilmiy uslub sanaladi.

Mavzuga oid savollar

1. Uslub deganda nimani tushundingiz? Hozirgi o'zbek adabiy tilida qanday uslublar farqlanadi?
2. Publitsistik uslubning asosiy vazifasi nima?
3. So'zlashuv uslubi qanday turlarga bo'linadi?
4. Atamalar qaysi uslubda keng qo'llanadi?

5. Rasmiy uslubning o'ziga xos xususiyatlarini sanab o'ting.

Mustahkamlash uchun mashq va topshiriqlar

№1. Ko'chiring. Gaplarning qaysi uslubga mansubligini va uslubiy xoslangan so'zlarni aniqlang.

1. Ko'kdan quyosh mo'ralab qaraydi. (Uyg'un) 2. Kapalakday kelib, qoshingga qo'nib, Ko'zingga termulib umrim o'tsaydi. (Muhammad Yusuf) 3. Bir narsani surishtirib, tagiga yetmoqchi bo'lsak, aslidan kelimiz: asli nima edi? Asli qanday edi? va hokazo. (N.Komilov) 4. Fe'llar harakat ma'nosini bildiruvchi so'zlardir. (A.Hojiyev) 5. Ertaga soat 15.00 da maktab jamoasining umumiy yig'ilishi bo'ladi.

№2. Matni o'qing, og'zaki so'zlashuv uslubiga xos bo'lgan so'zlarni toping.

Men Abdulla Qodiriyga qayin ini bo'laman, ya'ni u kishining zavjalari Rahbarniso mening opam bo'ladilar.

«O'tkan kunlar» nashr etilishi bilan men uni darrov o'qib chiqdim. Bir kuni Abdulla pochchamiz uyimizga mehmonga keldilar. Ziyofat chog'ida so'radilar:

– Xo'sh, mulla Asomiddin, «O'tkan kunlar»ni o'qidingizmi?

– Ha, o'qidim, – dedim g'ururlanib.

– Necha marta o'qidingiz?

– Bir marta.

– Hmm. Bu kitobni bir marta emas, besh marta o'qish kerak. Shunda siz muomalani, odobni, hayotni, tarixni, tilni o'rganasiz, – degandilar.

(Asomiddin Rasulmuhammad o'g'li)

№3. Ko'chiring. Matnning qaysi nutq uslubiga xosligini va bu uslubning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlang.

Otasi yoki u tengi boshqa kishiga «paxan», «boboy», onalariga «babulya», «babushka», «kampirsho», aka-ukalariga nisbatan «brat», «bratan», «bratishka» deb murojaat qilayotgan noqobil farzandlarning bunday noxush so'zlari quloqqa og'ir eshitiladi.

Ayrim hollarda esa ismlarning ruscha-hindcha shakllarda o'rinsiz qisqartirilib aytilishi ham yoqimsiz tuyuladi. Xayrishka, Masha, Borya, Gulya kabi.

Ko'cha-ko'yda, avtobuslarda, o'quv dargohlarida «xey», «vey», «xov» deb yoki hushtak chalib chaqiradigan, yor-do'stlariga Baxti, Mamash, Alish deya murojaat qiladigan yoshlar ham uchrab turadi.

Bularning hammasi o'ta madaniyatsizlik, odob me'yorini bilmaslik sanaladi. (A. Mirzaboboyev)

№4. Matni o'qing, publitsistik uslubga xos bo'lgan so'zlarni toping. Siz ham bahorgi ishlar haqida kichik hikoya yozing.

Bu yil bahorni juda-juda sog'indik. Ayniqsa, yanvarning izg'irinli, ayozli kunlarida ko'klamning qadri juda bilindi. Mana, bobo quyosh charaqlab, kunlar iliy boshladi. Ona zamin qish uyqusidan uyg'ondi. Odamlarning bahri dili ochilib, kayfiyatlari ko'tarilib, bahorgi tashvishlarga sho'ng'ib ketishdi. Hammaning niyati yaxshi, ularni qulay imkoniyatdan foydalanish istagi chulg'ab olgan.

Dehqonlar yerdagi namlikdan, tog'dagi qor zaxirasidan xursand – bu yil obi hayot mo'l bo'lishidan umidvor. Dalalar esa xamirturushdek ko'pchib turibdi. Dehqon yerga tezroq baraka urug'ini qadash umidida yonmoqda. (I.Normatov)

№5. Matnni o'qing. Mazmunini so'zlab bering. Uning qaysi nutq uslubiga mansubligini va uslubiy belgisini aniqlang.

Yer qish uyqusidan uyg'ondi. Bahorning mayin sabolari esa boshladi. Ariqlarning bo'yi yam-yashil maysalar bilan qoplendi, daraxtlar kurtak chiqarib, ifor isli naparmon gullar bilan bezandi.

Loyshuvoq tomlarda lolaqizg'aldoqlar yal-yal yondi.

Dalalardan yengil hovur ko'tarilib, qirlarda anvoyi chechaklar ochildi. Qishloq va shaharlarning tor ko'chalarida, maydonlarida bola-baqra ko'paydi. Kichkintoylar akalari yasab bergan «laylak»larni uchiraman deb jonlari halak.

Ahyon-ahyonda turnalar arg'imchoq solib uchib o'tishadi. Ularning dilni entiktiruvchi «qurey-qurey»lari osmonni tutadi...

№6. O'qing, matnda qanday badiiy tasvir vositalaridan foydalanilganini aniqlab, ularni ko'chiring.

Martning oxirgi kunlari. Ko'k yuzida suzib yurgan bulut parchalari oftobni bir zumda yuz ko'yga solyapti. Oftob har safar bulut ostiga kirib chiqqanda, bahor kelganidan bexabar, hanuz g'afatda yotgan o't-o'lanni, qurt-qumursqani uyg'otgan, avvalgidan ham yorug'roq, avvalgidan ham issiqroq shu'la sochayotganday tuyuladi.

Kasalxonaga yaqinda tushgan Madrahimov, jikkakkina kishi, o'ziga juda ham katta ko'k xalatga burkanib, yengchadan boshini chiqarib turgan sichqondek, derazadan ko'chaga qarab o'tirgan edi. (Abdulla Qahhor)

№7. Ko'chiring. Berilgan matndan ilmiy uslubga xos so'zlarni aniqlang.

Sonli tengsizliklarning asosiy xossalari. Istalgan qo'shiluvchining, tengsizlikning bir qismidan ikkinchi qismiga shu qo'shiluvchining ishorasini qarama-qarshiga almashtirgan holda ko'chirish mumkin.

Agar tengsizlikning ikkala qismi ayni bir musbat songa ko'paytirilsa, u holda tengsizlik ishorasi o'zgarmaydi. Agar tengsizlikning ikkala qismi ayni bir manfiy songa ko'paytirilsa, u holda tengsizlik ishorasi qarama-qarshisiga o'zgaradi.

Chap va o'ng qismlari musbat bo'lgan bir xil ishorali tengsizliklarni ko'paytirish natijasida xuddi shu ishorali tengsizlik hosil bo'ladi. (Darslikdan)

№8. Matnni ko'chiring. Qaysi nutq uslubiga mansub ekanligini va o'ziga xos uslubiy vositalarini aniqlang.

Ultra tovushlar kashf etilgunga qadar har qanday tovushni qabul qilish vositasi insonning eshitish a'zosi bo'lgan quloq deb hisoblangan.

Tovush to‘lqinlarining vujudga kelishi va tarqalishi bilan bog‘liq hodisalar akustik hodisalar deb yuritiladi.

Hozirgi paytda tovushning havodagi tezligi normal sharoitda 33 m/sekundga teng bo‘lsa, suvdagi tezligi 1500 m/sekund, po‘latda esa 6000 m/sekund ekanligi o‘lchov asboblari yordamida isbotlangan. («Tilshunoslik va tabiiy fanlar»)

№9. Rasmiy-idoraviy uslubga xos so‘z va grammatik shaklli birikmalarning vazifasini izohlang.

1. Davlat tili rasmiy amal qiladigan doiralarda o‘zbek adabiy tilining amaldagi ilmiy qoidalari va normalariga rioya qiladi (“Davlat tili haqida” Qonun, 7-modda).

2. Abror Rasulov marketing bo‘limi boshlig‘i vazifasiga tayinlansin.

3. Yotoqxonada yashovchilar belgilangan tartib-intizom va tozalikka rioya qilmagan taqdirda yotoqxonadan chiqariladi.

4. Betobligim haqidagi tibbiy ma‘lumotnoma ilova qilinadi.

№10. Quyida berilgan hujjat turi va uning zaruriy qismlari bilan tanishing. Mazkur ma‘lumot asosida tarjimayi hol namunasini yarating.

Ma‘lum bir shaxs tomonidan o‘z hayoti va faoliyatini aks ettirib yozilgan bayonnoma.

Zaruriy qismlari:

1. Tarjimayi hol deb yoziladi.

2. Muallifning ismi, familiyasi va otasining ismi to‘liq ko‘rsatiladi.

3. Tug‘ilgan yili, kuni, oyi va joyi ham aniq yoziladi.

4. Ota-onalar haqida qisqacha ma‘lumot beriladi.

5. Shundan so‘ng qayerlarda, nima ishlar qilinganligi to‘g‘risida batafsil, yilma-yil yoziladi.

6. Oilaviy ahvoli va turar joyi haqida ma‘lumot beriladi.

7. Oxirida yozilgan sana ko‘rsatilib, imzo chekiladi.

Mavzuga oid testlar

1. Ayrim nutq uslubi doirasidagina qo‘llanadigan so‘zlar qanday nomlanadi?

A) badiiy uslubga tegishli so‘zlar B) ilmiy uslubga tegishli so‘zlar

C) uslubiy betaraf so‘zlar D) uslubiy xoslangan so‘zlar

2. Til vositalarining nutqda ishlatilish imkoniyatlari tilshunoslikning qaysi bo‘limida o‘rganiladi?

A) leksikologiyada B) grammatikada

C) uslubiyatda D) dialektologiyada

3. Ushbu gaplardan qaysi birida so‘z qo‘llashda uslubiy xatolik bor?

A) - Afting qursin, - deb qarg‘adi kampir.

B) O‘zi xomush, yuzlari so‘lg‘in edi.

C) Xabarni eshitib, qizning chehrasi yorishdi.

D) Go‘zal qiz Oysuluvning basharasida ter ko‘rindi.

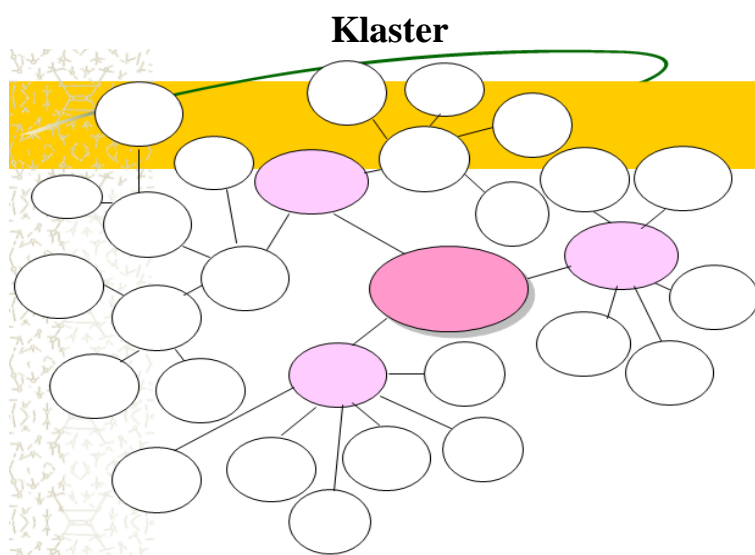
4. Rasmiy uslubda ko‘pincha qanday gaplardan foydalaniladi?

partalar ayqash-uyqash bo‘lib, xira pardaga chulg‘andi. Muallima opaning ingichka ovozi uzoqdan kelayotgan mayin bir kuyday vujudini allalay boshladi. Bog‘chada maza edi. Ovqat yeyishardi, o‘ynashardi, uxlashardi – shu. Bu yerda esa nuqul qo‘ng‘iroq chalishadi – o‘qishadi, nuqul qo‘ng‘iroq chalishadi – o‘qishadi... (Sh.Isaxonova)

Mustaqil ishlash uchun topshiriq

Quyidagi kabi “Klaster” chizmasidan foydalanib, nutq uslublari haqidagi tasavvuringizni mustahkamlang hamda mavzuga oid ma’ruza ma’lumotlari asosida quyidagi kabi jadvalni to‘ldiring.

[Yangi mavzuni tushuntirish uchun slaydli taqdimot](#)

MAVZU: ADABIY NUTQ USLUBLARI. ILMIY USLUB VA UNING XUSUSIYATLARI.

Reja:

- 1. So‘zlashuv uslubi va uning xususiyatlari.**
- 2. Rasmiy-idoraviy uslub va uning xususiyatlari.**
- 3. Publitsistik uslub va uning uslubiy xususiyatlari.**
- 4. Badiiy uslub va uning xususiyatlari.**
- 5. Ilmiy uslub va uning xususiyatlari.**

“SIRLI SO‘Z” usuli

Quyidagi matnni o‘qing. Nuqtalar o‘rnini to‘ldiring va fikringizni asoslang. Siz nima deysiz?

Bir mashhur tabibdan so‘rabdilar:

– **Dunyoda eng og‘ir xastalik nedir?**

Tabib aytibdur:

– **Xastalikning yaxshi-yomoni**

bo‘lmaydi, ammo eng dahshatlisidir.

Adabiy tilning ijtimoiy hayotdagi ma’lum soha doirasiga, ma’lum nutqiy vaziyatga xoslangan ko‘rinishi **nutq uslubi** hisoblanadi. So‘zlar ham ma’lum nutq uslubiga xoslanish-xoslanmaslik belgisiga ko‘ra uslubiy xoslangan va uslubiy betaraf so‘zlarga bo‘linadi. O‘zbek tilining nutq uslublarini o‘rganuvchi tilshunoslik bo‘limiga esa o‘zbek tili uslubiyati (stilistika) deyiladi.

Ayrim nutq uslubi doirasidagina qo‘llanadigan so‘zlar **uslubiy xoslangan so‘zlar**, bunday xususiyatga ega bo‘lmagan so‘zlar esa **uslubiy betaraf so‘zlar** sanaladi.

O'zbek tilining quyidagi nutq uslublari mavjud

So'zlashuv

**Rasmiy-
idoraviy**

Publitsistik

Badiiy

Ilmiy

So'zlashuv uslubi til birliklarini tanlash va ularni qo'llashning nisbatan erkin uslubidir. Bu uslub o'z xususiyatlariga ko'ra ikki turga: adabiy so'zlashuv uslubi va oddiy so'zlashuv uslubiga ajratiladi.

Adabiy so'zlashuv uslubi umumxalq adabiy tilining keng tarqalgan va barcha sohalar uchun xos turi bo'lib, u adabiy me'yorlarga mos, ishlangan va tartibga solingan bo'ladi. Adabiy so'zlashuv uslubi kundalik muloqot uchun xizmat qiladi, o'qitish ishlari, tarbiya va tashviqot shu uslubda olib boriladi, badiiy adabiyot shu uslubda yaratiladi.

Oddiy so'zlashuv uslubi nutq muomalasi jarayonida (erkinlik bilan) adabiy til hamda sheva elementlari ishtirok etishi, fikriy idrokni keng qamrovli bayon etishi bilan ta'riflanadi. Bu uslubda so'z tartibi qoidaga nomuvofiq bo'lishi (*Kecha konsert bo'ldi klubda*); ko'chma, obrazli emotsional vositalar ko'proq (*g'ayrat qil, shalvirama; Alini qarang, og'zi qulog'ida* kabi) qo'llanishi, gaplar dialogik shaklda bo'lib, to'liqsiz gaplar va imo-ishoraning ko'p ishlatilishi (*Kelyapti* (navbatchi), *Ketdimi? – Ha* kabi), takrorlar (*Kelib–kelib shu gapni topdingmi?*), talaffuzda erkinlik (*na'lat* (*la'nat*), *yangitdan* (*yangidan*), *opti* (*olibdi*) kabi) yaqqol namoyon bo'ladi.

Oilada, ko'cha-ko'yda kishilarning fikr almashishi jarayonida qo'llaniladigan nutq uslubi so'zlashuv uslubi sanaladi.

Rasmiy-idoraviy uslub. Huquqiy qonunchilik va ish yuritish munosabatlari doirasida qo‘llaniluvchi nutq uslubi rasmiy uslub hisoblanadi.

Rasmiy-idoraviy uslub jamiyatdagi ijtimoiy, huquqiy munosabatlar, davlat va davlatlararo rasmiy, siyosiy-iqtisodiy, madaniy aloqalar uchun xizmat qiluvchi nutq uslubidir. Bu uslub hujjatlilik xarakteri bilan ajralib turadi. Shunga ko‘ra yozma nutqning xizmatga doir bu turi davlat qonunlari, farmonlar, bayonotlar, shartnomalar, idora hujjatlari, e‘lonlar va boshqa rasmiy yozishmalar uslubi hisoblanadi. Rasmiy uslub tilining asosiy xususiyati **aniqlik va ixchamlikdir**, unda muayyan nutqiy shtamplar, kasbga oid so‘zlar, atamalar, tayyor sintaktik qurilmalar keng qo‘llanib, nutqning aniq va ravshan ifodalanishini ta‘minlaydi.

RASMIY-IDORAVIY USLUB

Farg‘ona iqtisodiyot va serviz instituti rektori, prof.B.Botirovga
Boshqaruv fakultetining dekani,
dots.S.Mamatqulovdan

BILDIRISHNOMA

Talabalar turar joyining ahvoli haqida

Sizning ko‘rsatmangizga binoan iqtisodiy masalalar bo‘yicha rektor o‘rinbosari N.Rahimov bilan birgalikda shu yil 5-7-yanvar kunlari Boshqaruv fakulteti talabalari yashaydigan 3-talabalar uyini tekshirib chiqdik.

Barcha xonalar, umuman olganda, talab darajasida. Lekin qish kunlari bo‘lsa-da, isitish tarmoqlarining yaxshi ishlamayotganligini alohida ta‘kidlayman. Birinchi qavatda deraza oynalarini o‘rnatish, buzilgan eshiklarni sozlash zarur deb hisoblayman.

Mazkur kamchiliklarni tuzatishda yordam berishingizni so‘rayman

Boshqaruv fakultetining dekani: (imzo) dots.S.Mamatqulov

Samarqand davlat universiteti rektori, professor R.I.Xalmuradovga
amaliy matematika va informatika fakulteti 104-guruh talabasi
Iskandarov Akmalidan

ARIZA

Meni Samarqand davlat universiteti filologiya fakulteti “Amaliy tilshunoslik, o‘zbek tili va adabiyotini o‘qitish metodikasi” kafedrasiga 0.5 (yarim) shtat birligida kabinet mudiri lavozimiga ishga qabul qilishingizni so‘rayman.

2020.02.09. imzo Iskandarov A.

A decorative illustration at the bottom of the page, featuring a stack of books, a wooden gavel resting on top, and a scale of justice.

Publitsistik uslub. Ommaviy axborot vositalarida (gazeta-jurnal, radio, televideniye), Oliy Majlis yig‘inlarida, turli xil anjumanlarda qo‘llaniladigan nutq uslubi publitsistik uslub sanaladi.

Publitsistika (lot. *publika* – xalq, omma) davrning eng muhim, dolzarb masalalarini o‘quvchilarga, tinglovchilarga, tomoshabinlarga gazeta-jurnal, radio, televideniye orqali yetkazish, ommani jonlantirish, kishilarning ongiga atrofda sodir bo‘layotgan voqealarni singdirish, ularning ijtimoiy qarashlarini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Bu uslub, avvalo, tashviqot va targ‘ibot uslubi bo‘lganligi uchun ham unda siyosiy faollik, hozirjavoblik, o‘tkir va ta’sirchan notiqlik, mantiqiy mulohaza va dalillar bilan tushuntirish, isbotlash kabi belgilar ustunlik qiladi.

Badiiy uslub kishi hayotining hamma tomonlarini qamrab olishi, umuminsoniyatga xosligi, barchaga barobarligi, o‘quvchi yoki tinglovchiga hissiy-estetik ta‘sir etishga yo‘naltirilganligi bilan boshqa uslublardan ajralib turadi. Badiiy uslubda muallif asarning estetik ta‘sirini kuchaytirish maqsadida tilning leksik va grammatik vositalardan ustalik bilan va ijodiy foydalanishi, turli ifodaviy vositalarni qo‘llashi yoki o‘zi yangilarini yaratishi mumkin bo‘ladi. Shuning uchun ham bu uslubda yozuvchilar mavjud so‘zlarni obrazli ishlatishdan tashqari o‘ziga xos so‘z va iboralar ham ijod etadilar.

BADIY USLUB

The image displays four book covers arranged in a 2x2 grid. The top-left cover is 'Ikki eshik orasi' by O'tkir Hoshimov, featuring a portrait of a woman and a scroll. The top-right cover is 'Dunyoning ishlari' by O'tkir Hoshimov, showing a landscape with a person. The bottom-left cover is 'Muxabbat' by Abdulla Qahhor, with a woman's profile and a floral background. The bottom-right cover is 'O'tmishdan ertaklar' by Abdulla Qahhor, depicting a person on a horse. Below the covers are a green speaker icon and a small illustration of a scroll and quill.

Ilmiy uslub tabiat va ijtimoiy hayotdagi barcha narsa hamda hodisalar to'g'risida aniq, asoslangan, izchil ma'lumot berishda qo'llanadi. Unda narsa-hodisa mohiyatini ta'riflash, tahlil qilish, sababini aniqlab, dalillar bilan isbotlash va asosli natijalarni bayon etish muhim hisoblanadi. Maxsus atamalar bu uslubning leksikasini tashkil qiladi, unda adabiy me'yorga qat'iy rioya etilgani holda majhul nisbatdagi fe'llar va murakkab qurilishli gaplar keng ishlatiladi.

Ilmiy uslub bilimning turli sohalariga qarab, shuningdek, kimga mo'ljallanganligiga nisbatan o'zaro farqlanadi. Masalan, fan sohaları muayyan shartli belgilar, formulalar, bayon qilish materiali bilan ajralib turadi.

ILMIY USLUB

ALGEBRA
8

BIOLOGIYA
11

KIMYO 8

BARCHA FANLARDAN
DARS LIKLAR

O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari

Maksimal ball	Nazorat qilinadigan va baholanadigan ish turlari	Baholashda e'tibor qaratiladigan jihatlar
5	Mavzu bo'yicha nazariy tayyorgarlik darajasi va darsdagi faollik	Asosiy tushunchalar, ta'riflar, mohiyatini tushunish, ijodiy fikrlay olish, bilimlarni amalda qo'llay olish
5	Uyga berilgan topshiriqlarni bajarish sifati	Topshiriqlarni to'g'ri va to'liq bajarish, masalalarni hal qilishga ijodiy yondashish, tushuntirib bera olish
5	Nazorat ishlarini bajarish sifati	Topshiriqlarni to'g'ri va to'liq bajarish, ijodiy yondashish, mustaqil fikrlash, yechimni asoslay olish
5	Mustaqil topshiriqlarni bajarilish sifati	Berilgan topshiriqni to'g'ri va to'liq bajarish, mustaqil mulohaza yurita olish, bilimlarni amalda qo'llay olish, masalaga ijodiy yondashish, mohiyatini tushunish va aytib bera olish

